

**ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΗ
ΔΙΑΚΟΝΙΑ**

**ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΦΡΑΓΚΟ**

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Κατηχητική Διακονία

Τιμητικός τόμος για τον
Καθηγητή Κωνσταντίνο Δ. Φράγκο

Επιμέλεια: Ιωάννη Β. Κογκούλη,
Χρήστου Κ. Βασιλόπουλου,
Δημητρίου Α. Λάππα

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Περιεχόμενα

- Ιωάννη Β. Κογκούλη
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΦΡΑΓΚΟΣ
Πανεπιστημιακός δάσκαλος και ακάματος εργάτης του Ευαγγελίου 15
- Χρήστου Βασιλόπουλου
Διαχρονικά μηνύματα από τη ζωή και το έργο του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού 27
- Ιωάννη Β. Κογκούλη
Ο κατηχητής, εθελοντής ή διάκονος; 39
- Δημητρίου Λάππα
Η Δυναμική της σχέσης Διαλόγου και Αγάπης 49
- Γεωργίου Τσανανά
Ένα κείμενο από τον Μ. Βασίλειο για τον Μ. Βασίλειο 65
- Γεωργίου Ι. Μαντζαρίδη
Χριστιανική θεώρηση του πολέμου 85
- Πρωτοπρεσβυτέρου Βασιλείου Ι. Καλλιαχμάνη
Υπάρχει αντισημιτισμός και εθνοφυλετισμός στις διδαχές του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού; 91
- Χρυσοστόμου Α. Σταμούλη
ΑΝΑΣΚΑΦΗ. Σχόλιο για την κατήχηση στην Ορθόδοξη Εκκλησία 103
- Παναγιώτη Ι. Σκαλτσή
Ο καιρός της Θείας Λειτουργίας και η δυνατότητα τέλεσής της το εσπέρας 115

- Νίκης Παπαγεωργίου
Η επιστροφή του θρησκευτικού φαινομένου. Μια τάση για αναζήτηση νοήματος ζωής 131
- Πρωτοπρεσβ. Ιωάννου Γ. Σκιαδαρέση
Ο αντιγνωστικός χαρακτήρας της Αποκάλυψης του Ιωάννη 141
- Άννας Κόλτσιου-Νικήτα
Exemplum olympicum: Ο ιερός Χρυσόστομος και οι Ολυμπιακοί Αγώνες 163
- Αναστασίου Ν. Δάρδα
Μεγάλη τεσσαρακοστή και Θεία λατρεία. Ευκαιρίες λατρευτικής αγωγής στα σχολεία 187
- Ιωάννη Β. Τσάγκα
Τα διδακτικά μοντέλα στην ενοριακή - εκκλησιαστική κατήχηση 193
- Αθανασίου Β. Στογιαννίδη
Η σημασία και η θέση της σημειωτικής στο χώρο της ευαγγελικής και της ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής 221
- Σοφίας Ασλανίδου
Παγκοσμιοποίηση - Τηλεόραση - Εκπαίδευση (μια μεθοδολογική στροφή στην έρευνα της τηλεόρασης) 233
- Γλυκερίας Μιχ. Χατζούλη
Η εικόνα του αρχαγγέλου Μιχαήλ έργο Εμμανουήλ Τζάνε από την εκκλησιαστική συλλογή της Ι. Μητροπόλεως Ιωαννίνων 245
- Βασιλικής Μητροπούλου
Ο ρόλος του Θεολόγου Εκπαιδευτικού όπως αναδεικνύεται με τη χρήση των νέων τεχνολογιών στην σχολική τάξη 277
- Εμμ. Γιαννόπουλου
Η εύξεινος και εύκαρπος διάδοση και καλλιέργεια της ψαλτικής, στις περι τον Εύξεινο Πόντο περιοχές 287

- Θωμά Αθ. Αγραφιώτη
Το Θέατρο Σκιών στην Κατηχητική Διακονία: Τα ποιοτικά
γνωρίσματα που συνδέουν το Θέατρο Σκιών με τον ελληνικό
πολιτισμό και την ορθόδοξη παράδοση 317
- Πρωτ. π. Βασιλείου Μανιώτη
Οι κατασκηνώσεις του ιερού Ναού Αγ. Τριάδας Θεσ/νίκης και
η κατηχητική διακονία 323
- Αριστοφάνη Δ. Ζαμπακίδη
Η διαχρονική αξία των μηνυμάτων του Νεοφύτου Δούκα προς
τούς συμπατριώτες του 327
- Χαρίκλεια Νέστορος
Ορθόδοξη Παιδεία και Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
στην Ελλάδα 345
- Μαρίας Ράντζου
Το οικολογικό πρόβλημα στο Μάθημα των Θρησκευτικών.
-Μια διδακτική προσέγγιση στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση- 357
- Αθανασίου Χαρίση
Ενοριακή Κατήχηση και Νέες Τεχνολογίες 367
- Αρχιμ. Ειρηναίου Χατζηεφραιμίδη
Πρόταση για την αξιοποίηση του ορθόδοξου πολιτισμού στην
κατηχητική διακονία 379
- Αννας Καραμανίδου
Το κατηχητικό έργο της Ένορίας του Αγίου Αθανασίου Ε-
ύσμου 389

Άννας Κόλτσιου-Νικήτα

Λέκτορας του Θεολογικού Τμήματος
του Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ.

Exemplum olympicum:

Ο ιερός Χρυσόστομος και οι Ολυμπιακοί Αγώνες

Ένα από τα πιο συχνά exempla¹ που χρησιμοποιεί ο ιερός Χρυσόστομος στα έργα του είναι η εικόνα του αθλητή: διαστάσεις και πτυχές σχετικές με τη ζωή και δραστηριότητα του αθλητή κοσμούν με εντυπωσιακή συχνότητα² το έργο του ιερού Πατρός. Με δεδομένη τη μεγάλη διάδοση των αθλητικών δραστηριοτήτων στον αρχαίο κόσμο, ακόμη και στα χρόνια του Χρυσοστόμου, το πλούσιο αυτό υλικό αποδεικνύει πως ο μεγάλος Αντιοχέας Πατέρας αντιμετώπισε ίσως αυτό το «ουσιώδες συστατικό στοιχείο» του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού³

¹ Ο M. Kertsch στην πρόσφατη εργασία του *Exempla Chrysostomica. Zu Exegese, Stil und Bildersprache bei Johannes Chrysostomos*, Graz 1995, δεν μελετά το σύνολο, αλλά ορισμένες μόνο κατηγορίες από τα exempla Chrysostomica (μεταξύ αυτών δεν συμπεριλαμβάνεται το exemplum Olympicum).

² Πρόκειται για πάνω από 300 περιπτώσεις, με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν από αναζήτηση στον ηλεκτρονικό θησαυρό του TLG. Για τις «αθλητικές μεταφορές» των βιβλικών ομιλιών του Χρυσοστόμου βλ. J. A. Sawhill, *The Use of Athletic Metaphors in the Biblical Homilies of St. John Chrysostom*, διδ. διατρ., Πρίνστον 1928 (δυστυχώς μέχρι τη στιγμή της δημοσίευσης της παρούσας εργασίας δεν κατέστη δυνατόν να προμηθευτούμε τη μελέτη αυτή). Για την έννοια του αθλητή σε κείμενα χριστιανικής γραμματείας βλ. H. Leclercq, "Athlète", *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et Liturgie* 1 (1924) 3105-3111.

³ «Η μοναδικότητα του αρχαιοελληνικού αθλητισμού σε σύγκριση με τον αθλητισμό άλλων πολιτισμών έγκειται στην εκπληκτική σοβαρότητα με την οποία τον αντιμετώπισαν οι Έλληνες, θεωρώντας τον ουσιώδες συστατικό στοιχείο του πολιτισμού τους. Υπενθυμίζουμε απλώς τις πολυάριθμες αθλητικές αναφορές της αρχαίας τέχνης, λογοτεχνίας και φιλοσοφίας, καθώς και το γεγονός της αυτονόητης ένταξης αγώνων σχεδόν σε κάθε θρησκευτική πανήγυρη», Ε. Κεφαλίδου, *ΝΙΚΗΤΗΣ. Εικονογραφική μελέτη του αρχαίου*

κατά τρόπο πολύ πιο θετικό από κάθε άλλον Πατέρα της εποχής του⁴.

Μια από τις σημαντικότερες –ίσως η σπουδαιότερη– εκδηλώσεις ομαδικού αθλητισμού της Αρχαιότητας ήταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες⁵. Πρόκειται για έναν θεσμό που παρέμεινε εν λειτουργία 1168 χρόνια (από το 770 π.Χ. έως το 393 μ.Χ., όταν καταργήθηκαν με διάταγμα του Θεοδοσίου Α'), κατά τη διάρκεια των οποίων διοργανώθηκαν 293 συνολικά Ολυμπιάδες⁶. Μέσα στο μεγάλο αυτό χρονικό διάστημα ο θεσμός γνώρισε περιόδους μεγάλης ακμής⁷, αλλά και παρακμής. Ειδι-

ελληνικού αθλητισμού, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 20.

⁴ Αυτό καθίσταται σαφές, αν λάβουμε υπόψη μας τα ποσοστά εμφάνισης του αθλητικού exemplum σε άλλους Πατέρες της ίδιας εποχής, κυρίως τους τρεις Καππαδόκες: στον Μ. Βασίλειο εντοπίζονται περίπου 70 περιπτώσεις, στον Γρηγόριο Ναζιανζηνό περίπου 40 και στον Γρηγόριο Νύσσης περίπου 60 περιπτώσεις.

⁵ Από την πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τον αθλητισμό στην Αρχαιότητα και τους Ολυμπιακούς Αγώνες αναφέρουμε μόνο τις εργασίες στις οποίες παραπέμπουμε στη συνέχεια: H. Bengston, *Die Olympischen Spiele in der Antike*, Ζυρίχη και Στουτγάρδη 1971· M. I. Finley – H. W. Pleket, *The Olympic Games: The First Thousand Years*, Νέα Υόρκη 1976· E. N. Gardiner, *Athletics of the Ancient World*, Οξφόρδη 1967 (=1930')· J. Jüthner, *Die athletischen Leibesübungen der Griechen*, τ. 1-2 (επιμ. Fr. Brein), (Österreich. Akademie der Wissenschaften, Philos.-histor. Klasse, Band 249, 1-2), Βιέννη 1965/1968· E. Κεφαλίδου, *ΝΙΚΗΤΗΣ. Εικονογραφική μελέτη του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού*, Θεσσαλονίκη 1996· J. H. Krause, *Olympia oder Darstellung der großen olympischen Spiele und der damit verbundenen Festlichkeiten*, Hildesheim-Νέα Υόρκη 1972 (=Βιέννη 1838)· Δ. Λαζαρίδης, «Ο αθλητισμός στην Αρχαία Ελλάδα», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* 2 (1971) 472-507· I. Regner, «Olympioniken», *RE* 18,1 (1939) 232-241· Reisch, «Athletai», *RE* 2,2 (1896) 2050-2058· L. Ziehen, «Olympia», *RE* 18,1 (1939) 1-71.

⁶ Λαζαρίδης 478, Bengston 20.57.

⁷ Τη λαμπρότητα και τη δόξα των Ολυμπιακών Αγώνων ύμνησε με απaráμιλλο τρόπο τον 5^ο αι. π.Χ. ο Πίνδαρος «μηκέτ' αέλιου σκόπεο / άλλο θαλπνότερον έν άμέρα φαεννόν άστρον έρήμας δι' αιδέρος, / μηδ' Όλυμπίας άγώνα φέρτερον αυδάσομεν» (Ολυμπ. 1, 5-7) και «Μάτερ ω χρυσοστεφάνων άέδλων, Ούλυμπία / δέσποιν' άλαθείας...» (Ολυμπ. 8,1-2). Στα χρόνια του Αυγούστου ο κορυφαίος ρωμαίος λυρικός ποιητής Οράτιος στην πρώτη Ωδή της συλλογής *Carmina* (1,1,2-5) προβάλλει την «ολυμπιακή σκόνη» και το στεφάνι της νίκης ως ζήλευτο στόχο πολλών Ρωμαίων, που μπορεί να τους

κότερα στους δύο πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες οι Ολυμπιακοί Αγώνες γνωρίζουν, υπό την εύνοια των Ρωμαίων, νέα ακμή, την οποία όμως διαδέχεται ακόμη μια περίοδος παρακμής, με την οποία συμπίπτει και η παύση τους⁸.

Ο ιερός Χρυσόστομος, συνεπώς, ζει ενόσω λειτουργούν ακόμη οι Ολυμπιακοί Αγώνες και γνωρίζει ότι ανάμεσα στους ακροατές και αναγνώστες του συγκαταλέγονται και πολλοί που τους έχουν παρακολουθήσει, ορισμένοι από τους οποίους μάλιστα είναι θαυμαστές του ενός ή του άλλου αθλητή αυτών των Αγώνων: «Ολύμπια πολλοί πολλάκις ὑμῶν ἐθεάσαντο· καὶ οὐκ ἐθεάσαντο μόνον, ἀλλὰ καὶ σπουδασταὶ καὶ θαυμασταὶ τῶν ἀγωνιζομένων ἐγένοντο, ὁ μὲν τούτου, ὁ δὲ ἐκεῖνου»⁹. Γνωρίζει, επιπλέον, ότι αρκετοί από αυτούς έχουν διαπιστώσει ως γονεὶς την καταλυτικὴ ἐπίδραση των παιδοτριβῶν (δηλ. των γυμναστών) των Ολυμπιακῶν Αγώνων στους νέους: ἀρνητικῆ, ἀν ὁ παιδοτριβὴς εἶναι παράδειγμα «πενίας ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας» καὶ θετικῆ, ἀν ὁ παιδοτριβὴς διαθέτει «πλοῦτον ἀπὸ τῆς παιδείσεως»¹⁰. Κατόπιν των παραπάνω πρέπει να θεωρήσουμε αὐταπόδεικτο ὅτι οἱ ἀναφορὲς του στους διασημότερους ὄλων των πανελληνίων ἀγώνων ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του· γι' αὐτὸ κατὰ κανόνα ἐναρμονίζονται με τὶς πληροφορίες που διαθέτουμε ἀπὸ ἄλλες πηγές, παλαιότερες ἢ σύγχρονες.

Ἡ ποσοτικὴ εἰκόνα των σχετικῶν χωρίων¹¹ ἐπιτρέπει τὴ διαπί-

κάνει να νιώσουν κοσμοκράτορες και ἰσόθεοι: «*sunt quos curriculo pulverem Olympicum / collegisse iuvat metaque fervidis / evitata rotis palmaque nobilis / terrarum dominos evehit ad deos*».

⁸ Για τὴ λειτουργία των Ολυμπιακῶν Αγώνων στα χριστιανικὰ χρόνια βλ. Bengston 19 εἰ., Jüthner I 144 εἰξ., Ziehen 39 εἰ.

⁹ *Ομιλία 15 στὴν Πρὸς Εβραίους Ἐπιστολή 4*, PG 63,116, στ. 22-25.

¹⁰ Ὁ Χρυσόστομος κάνει λόγο γιὰ τὴν ποιότητα των παιδοτριβῶν ἀναφερόμενος στὴν ἀμέλεια των γονέων να παράσχουν στα παιδιά τους «φιλοσοφία ψυχῆς», ἐνὸς δείχνουν ζήλο γιὰ τὴ λοιπὴ παιδεία τους ἐπιστρατεύοντας παιδαγωγούς και δασκάλους: *Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν ἐνάγουσιν 8*, PG 47, 363, στ. 3-14. Για τοὺς παιδοτριβές, τὸ ἔργο τους και τὴν ἐπιρροή τους βλ. Jüthner I 161 εἰξ. και τοῦ ἰδίου "Paidotribes", RE 18, 2 (1942) 2389-96. Για τὴν ποιότητα και τὶς ικανότητες που ἔπρεπε να διαθέτει ἕνας γυμναστής βλ. Φιλόστρατο, *Γυμναστ.* 2,5.

¹¹ Ἐντοπιζονται περίπου 30 σχετικὲς μνείες.

στωση ότι το *exemplum Olympicum* είναι -ακριβώς όπως και το *exemplum athleticum*- προσφιλές στον ιερό Χρυσόστομο, προφανώς γιατί όντως ενδείκνυται ως αφορμή για διδακτικούς σκοπούς. Η εξέταση των επιμέρους περιπτώσεων αποδεικνύει ότι ο Αντιοχέας Πατέρας απομονώνει ένα ή περισσότερα κάθε φορά στοιχεία από τη σύνθετη διαδικασία των Ολυμπίων και τα εντάσσει στο πλαίσιο της συγκεκριμένης χριστιανικής πραγμάτευσης· έτσι το ιστορικό δεδομένο καθίσταται *exemplum historicum*, που λειτουργεί ως πειστικό *argumentum* για την αποδοχή της θέσης του χριστιανού Πατέρα. Σε κάθε περίπτωση, συνεπώς, υπάρχουν δύο σκέλη (το *exemplum Olympicum* και η χριστιανική διδαχή) που αντιστοιχίζονται κατά τρεις τρόπους:

1. καθ' ομοιότητα: ουσιαστικά πρόκειται για μια *comparatio*¹², της οποίας τα δύο σκέλη (δηλ. το *primum* και το *secundum comparationis*) συνδέονται είτε με τον παραδοσιακό τρόπο («καθάπερ» ή «ὡσπερ» - «οὕτω») ¹³ είτε πιο ελεύθερα¹⁴.
2. εκ του μείζονος («a maiori»): τα δύο σκέλη είναι όμοια, αλλά το χριστιανικό παράλληλο προβάλλεται ως υπέροτρο του ολυμπιακού παραδείγματος· τρόπος σύνδεσης: «ἐπὶ μὲν (τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων)» - «πολλῶ μᾶλλον»¹⁵ είτε πιο ελεύθερα¹⁶.

¹² Για τις παρομοιώσεις του Χρυσοστόμου βλ. P. H. Degen, *Die Tropen der Vergleichung bei Johannes Chrysostomus*, διδ. διατρ., Breiburg i. d. Schweiz/Olten 1921.

¹³ Παράδειγμα: Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν ἐνάγουσιν 18, PG 47,379, στ. 29 εἰς. Πρβλ. Λόγος 5 Κατὰ Ἰουδαίων 10-11, PG 48,900, στ. 2 εἰς· Ομιλία 2 Εἰς τοὺς ἁγίους Μακκαβαίους 1, PG 50,624, στ. 22 εἰς· Ἐξήγησις εἰς τὸν Ἰερειάν 12,13, PG 64,881, στ. 24 εἰς· Εἰς τὸ Ἐἶδον τὸν Κύριον' 6,3, στ. 42 (ἐκδ. J. Dumortier, SC 277, Παρίσι 1981).

¹⁴ Παράδειγμα: Εἰς τὴν ρῆσιν "Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως" 3,9, PG 51,298, στ. 41 εἰς. Πρβλ. Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαοὺλ, II 1, PG 54,687, στ. 45 εἰς.

¹⁵ Παράδειγμα: Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμανόν, I, 1, PG 50,606, στ. 37 εἰς· πρβλ. Ομιλία 15 στὴν Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή 4, PG 63,113, στ. 14 εἰς.

¹⁶ Παράδειγμα: Ομιλία 15 στὸν Ματθαῖο 5, PG 57,216, στ. 3-8: «καὶ ὁ μὲν ἀγνωστέτης τὸν Ὀλυμπιονίκην ἀνακηρύττει καὶ στεφανοῖ... ὁ δὲ θεὸς μόνος μετὰ τοὺς τοσοῦτους ἰδρώτας καὶ πόνους οὐ μικρὸν, οὐ μέγα αὐτοῖς ἀγαθὸν

3. κατ' αντίθεση: τα δύο σκέλη αντιπαραβάλλονται και καταδεικνύεται η αντίθεσή τους. Ο τρόπος με τον οποίο εισάγονται και συνδέονται είναι εκφράσεις του τύπου «ἐπί τῶν (Ὀλυμπιακῶν Αγῶνων)» ἢ «ἐν τοῖς (Ὀλυμπιακοῖς Αγῶσι)» - «ἐνταῦθα δέ» ἢ «ὑν δέ» κ.τ.ό.¹⁷.

Από τις τρεις παραπάνω κατηγορίες πολυπληθέστερη (αφορά σχεδόν τις μισές των περιπτώσεων) είναι η τρίτη: ο Χρυσόστομος τονίζει έτσι την υπέρβαση των ολυμπιακών -συνεπώς ειδωλολατρικών- αθλητικών δεδομένων από την πνευματική άθληση της νέας δρασκείας. Την ίδια υπέρβαση σηματοδοτεί και η δεύτερη κατηγορία με τις σχετικά λίγες περιπτώσεις της. Ωστόσο ο χριστιανός Πατέρας δεν είναι αρνητικός έναντι του κορυφαίου αυτού αθλητικού θεσμού: το αρκετά πλούσιο ποσοστό (ένα τρίτο περίπου των περιπτώσεων) της πρώτης κατηγορίας δείχνει ότι δεν του είναι δυσάρεστο να εκλάβει στοιχεία της ολυμπιακής άθλησης ως προτυπώσεις ή αλληγορήσεις χριστιανικών σημαινομένων.

Εάν εγκαταλείψουμε τώρα την εσωτερική σχέση των δύο μελών των ολυμπιακών κειμενικών ζευγών και τα διαφαινόμενα κίνητρα του συγγραφέα και εστιάσουμε την προσοχή μας στις θεματολογικές διαστάσεις τους, πρέπει πρώτα να κάνουμε την ακόλουθη μεθοδολογική επισήμανση: οι περιπτώσεις μας είναι δυνατόν να ταξινομηθούν θεματικά με βάση το περιεχόμενο είτε του *exemplum Olympicum* είτε του αντίστοιχου χριστιανικού στοχασμού. Η εξέταση κατ' αρχήν των ολυμπιακών χωρίων εντυπωσιάζει: μέσα από τα κείμενα του επισκόπου Αντιοχείας παρουσιάζονται πλήθος πτυχές των Ολυμπιακών Αγώνων σχετικές με τους αθλητές, την άθληση, άλλους αθλητικούς παράγοντες, τον αθλητικό χώρο και τους φιλάθλους: ο Χρυσόστομος αποτελεί μια πλούσια πηγή του τρόπου λειτουργίας αυτών των αγώνων στα χρόνια του, πηγή η οποία ως τώρα δεν έχει συνεκτιμηθεί δε-

ἀποδίδωσιν ...».

¹⁷ Παραδείγματα: Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας 19, PG 47,382, στ. 60 - 383, στ. 9· Λόγος 5 Κατὰ Ἰουδαίων 9, PG 48,897, στ. 26-34. Πρὸβλ. Ομιλία 1 Εἰς τοὺς Ἁγίους Μακκαδαίους 3, PG 50,621, στ. 63 εἴξ· Ομιλία 42 στὴ Γένεση 1, PG 54,386, στ. 19-26· Πρὸς τοὺς ἀπολιμπανομένους τῶν θεῶν συνάξεων καὶ εἰς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον βάπτισμα 4, PG 49,370, στ. 20-27· Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως 3, PG 50,421, στ. 62 - 422, στ. 11.

όντως. Ωστόσο δεν θα ήταν σκόπιμη, πιστεύουμε, η ταξινόμηση του υλικού μας με κριτήριο το *exemplum Olympicum*: ούτε ιστορική είναι η στόχευσή μας ούτε οι Ολυμπιακοί Αγώνες μάς ενδιαφέρουν αυτοί καθαυτοί, παρά μόνον όσον αφορά τη λειτουργία τους ως *exemplum* στα κείμενα του μεγάλου ιεράρχη.

Με βάση λοιπόν τη χριστιανική διάσταση που συνάγει ο Χρυσόστομος από το *exemplum Olympicum* διαπιστώνουμε τις πέντε θεματολογικές κατηγορίες που διερευνούμε στη συνέχεια.

A. «Οί τῆς εὐσεβείας ἀγῶνες»

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν για τον ιερό Χρυσόστομο κατ' αρχήν τύπο και σύμβολο του πνευματικού αγώνα¹⁸ που διεξάγει ο χριστιανός. Πρόκειται για μια διάσταση που επανέρχεται στα «ολυμπιακά» του κείμενα συχνά. Στο πλαίσιο αυτής της γενικής θεώρησης ο Χρυσόστομος διαμορφώνει τις ακόλουθες τέσσερις θεματολογικές πτυχές:

Η πρώτη πτυχή αφορά ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των Ολυμπιακών Αγώνων: από τους πολλούς συμμετέχοντες αθλητές σε κάθε άθλημα ένας μόνον κερδίζει τη νίκη¹⁹. Ο Χρυσόστομος τονίζει («κατ' αντίθεση») ότι «ένταυθα», δηλ. στους αγώνες της ευσεβείας, δεν θα αποχωρήσει μόνον ένας «εστεφάνωμενος» και οι άλλοι «άστεφάνωτοι»²⁰, αλλά όλοι θα τύχουν «ανάκηρύξεως», άλλοι «λα-

¹⁸ Βλ. *Περί τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως* 3, PG 50,421, στ. 62 – 622, στ. 7: «Ἐπί ... τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων ... ἐπί δὲ τῶν τῆς εὐσεβείας ἀγῶνων...». *Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας τὴν σὺναξιν τῆς Ἐκκλησίας*, I, 5, PG 51,76, στ.10 και 13: «εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι τοῦ Χριστοῦ». *Περί σωφροσύνης* 575, στ. 17: «ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τὸν πνευματικόν». *Ὁμιλία 15 στὴν Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή* 4, PG 63,133, στ. 13 και 17: «ἀγωνίσματα ψυχῆς ... ψυχὴ ἀθλεῖ». Τη φράση «οἱ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνες» χρησιμοποιοῖ ο Χρυσόστομος και σε ἄλλα σημεία του ἔργου του, π.χ. PG 49,26,56· 49,28,32· 50,422,6· 50,424,31.

¹⁹ Βλ. Λουκιανό, *Ἀνάχ.* 13 («Ἀνάχαρσ.) ...ἀτάρ εἰπέ μοι, πάντες αὐτὰ λαμβάνουσιν οἱ ἀγωνισταί; (Σόλ.) Οὐδαμῶς, ἀλλ' εἰς ἐξ ἀπάντων, ὁ κρατήσας αὐτῶν»). Πρὸβλ. Krause 171 με σημ. 27.

²⁰ Για το «ἐπονειδιστον τῆς ἡττης» και την εξαιρετικά δύσκολη θέση των «νενικημένων» βλ. *Σχολ. Πινδ. Ὀλ.* 8,88.90 (πρὸβλ. Krause 164 σημ. 15).

μπροτέρως» και άλλοι «ελάττονος»²¹. Στο ίδιο θέμα επανέρχεται εγκωμιάζοντας τους επτά Μακκαβαίους· ενώ στους Ολυμπιακούς Αγώνες μετέχουν πολλές φορές ακόμη και χίλιοι αθλητές, όμως μόνον ένας στεφανούται, στην περίπτωση των επτά Μακκαβαίων από επτά αθλητές (του πνεύματος) «επτά στεφανίται γεγονόςσι»²². Το αθλητικό *curiosum* αυτής της περίπτωσης δεν έγκειται μόνο στην αναγόρευση, αντί ενός, επτά Ολυμπιονικών, αλλά και στην απίθανη (ισάριθμη) αναλογία συμμετεχόντων αθλητών προς νικητές. Το γεγονός επιπλέον ότι πρόκειται για «Ολυμπιονίκες» καταγόμενους από την ίδια οικογένεια δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στους συγχρόνους του ανακάλυψε τη διάσημη οικογένεια των Διαγοριδών²³.

Στο θέμα του «ενός στεφανουμένου» αισθάνεται την ανάγκη ο Χρυσόστομος να ενσκήψει και ως ερμηνευτής της παύλειας σκέψης. Σχολιάζοντας το χωρίο Α΄ Κορινθ. 9,24 «οί έν τώ σταδίω τρέχοντες πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον», πιστοποιεί ότι στο σημείο αυτό ο Παῦλος αναφέρεται στους Ολυμπιακούς Αγώνες²⁴, αλλού διευκρινίζει με έμφαση ότι ο Απόστολος με την εικόνα αυτή δεν θέλει να δηλώσει ότι «καί ένταῦθα» (δηλ. στον χριστιανικό αγώνα) μόνον ένας «έκ πάντων» πρόκειται να σωθεί· ο Παῦλος εννοεί ότι δεν

²¹ Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας 19, PG 47,382, στ. 59 – 383, στ. 9.

²² Ομιλία 1 Εἰς τοὺς ἁγίους Μακκαβαίους 1, 3, PG 50,621, στ. 62-65. Το *exemplum* των επτά στεφανιτών Μακκαβαίων εντάσσεται στο πλαίσιο ενός επαίνου της ηρωικής μητέρας τους· έτσι ο Χρυσόστομος ανακαλεί στο νου του αναγνώστη τη -διάσημη ἤδη στην Αρχαιότητα- μητέρα Ολυμπιονικών Καλλιπάτειρα (βλ. Λαζαρίδης 479, Ziehen 33 εξ.). Σε παρόμοιο κλίμα κινείται και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός (Λόγος εἰς τοὺς Μακκαβαίους, PG 35,925 στ. 39-43 και 928, στ. 3-4) παρουσιάζοντας τη μητέρα των Μακκαβαίων να σηκώνει το κεφάλι της «μάλα φαιδρῶς ὡσπερ τις Ὀλυμπιονίκης» και να κανυχιέται πως εἶδε ὅλα τα παιδιά της «στεφανίτες».

²³ Βλ. Πausanias 6,7,2 εξ., Πλούταρχο, Πελόπ. 34,7 και Κικέρωνα, Tusc. 1,111· πρβλ. Λαζαρίδης 41.

²⁴ Ομιλία 23 στην Α΄ Προς Κορινθίους Επιστολή 2, PG 61,190, στ. 47 εξ. 53 εξ («οὔτω καί ένταῦθα τὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων» ... «καί ἐπὶ τῶν ἐξῶθεν ἀγῶνων») και κυρίως Ομιλία 30 στην Α΄ Προς Κορινθίους Επιστολή 1, PG 61,249, στ. 38-41 («ἀπὸ τῶν ἐξῶθεν παραδειγμάτων ἐπεχείρει τῷ λόγῳ, Ὀλυμπιακῶν τε ἀγῶνων μεμνημένος καί λέγων ὅτι οἱ έν τῷ σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον»). Για την αγαπητή στον Χρυσόστομο εικόνα του δρομέα βλ. Kertsch 114 εξ.

αρκεί απλώς η συμμετοχή στον αγώνα, αλλά η διεξαγωγή του κατά τέτοιο τρόπο ώστε «έγγυς γενέσθαι τοῦ βραβείου»²⁵.

Ένα δ ε ύ τ ε ρ ο σημαντικό θέμα αυτής της κατηγορίας είναι ο της νίκης στέφανος²⁶. Ο Χρυσόστομος καθιστά τον νικητήριο στέφανο των Ολυμπίων σε «καθ' ομοιότητα» exemplum των της ευσεβείας αγώνων. Στην κατακλειδα ενός έργου του, αποστρεφόμενος προς τους Χριστιανούς, τους παρακαλεί: «*Ἄς τα ἀφήσουμε ὅλα κι ἄς ἔχουμε στραμμένο το βλέμμα μας μόνο σε ἓνα: πῶς θὰ πάρουμε το βραβεῖο και θὰ φορέσουμε το στεφάνι*»²⁷.

Θέλοντας όμως ταυτόχρονα να εξάρει την υπεροχή του νικητηρίου στέφανου του χριστιανικού αγώνα σε σχέση προς το ολυμπιακό στεφάνι, προχωρεί σε μια σύγκρισή τους. Το δεύτερο δεν είναι παρά φθαρτά φύλλα δάφνης²⁸, ενώ «*ὁ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ταύτης ἰδρώτων στέφανος οὐδὲν αἰσθητὸν ἔχει*», αλλά είναι «*διηνεκῆς καὶ ἀθάνατος*»²⁹.

Το σύμβολο του στέφανου ως επιβράβευση αγώνων εξειδικεύεται από τον Χρυσόστομο σε σχέση προς τα δύο κορυφαία μυστήρια της χριστιανικής Εκκλησίας, το βάπτισμα και τη Θεία Κοινωνία. Στην περίπτωση του βαπτίσματος ο Χρυσόστομος, περιβάλλοντας με το ένδυμα του exemplum Olympicum την παύλεια αντίληψη περί αντιμισθίας³⁰, κάνει την οξύμωρη παρατήρηση ότι «*στα ανθρώπινα αγωνίσματα οι στέφανοι απονέμονται μετά τη νίκη, αλλά ἔν τοις τοῦ*

²⁵ Ομιλία 23 στην *Ἀπὸς Κορινθίους Ἐπιστολή 2*, PG 61,189, στ. 4-17.

²⁶ Στους «στεφάνιτες» αγώνες το έπαθλο ήταν ένα απλό στεφάνι. αντίθετα στους «αθλοφόρους» ή «δεματικούς» αγώνες τα έπαθλα ήταν υλικά βραβεία, βλ. Krause 158.172 με σημ. 27, Regner 233, Ziehen 32 εξ.

²⁷ Ομιλία 15 στην *Ἀπὸς Εβραίους Ἐπιστολή 4*, PG 63,116, στ. 52-55.

²⁸ Οι Ολυμπιονίκες στην επίσημη αναγόρευση της τελευταίας ημέρας στεφανώνονταν με κλάδο αγριελιάς, τον «κότινο», στα χριστιανικά όμως χρόνια το στεφάνι αυτό πλεκόταν και από δάφνη, βλ. Κ. Π. Χαλαλαμπίδη, *Συμβολικές παραστάσεις της νίκης στην παλαιοχριστιανική τέχνη της Δύσης*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 98 εξ.

²⁹ Ομιλία 42 στη *Γένεση 1*, PG 54,386, στ. 19-26· πρβλ. *Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν εἰρημῶνων 1*, PG 51,125, στ. 11-19 (όπου απηχείται πιθανόν η παύλεια ρήση *Β' Τιμ. 4,8* «*λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος*»).

³⁰ Βλ. π.χ. *Γαλ. 2,16*, *Ρωμ. 3,20*, *Β' Τιμ. 1,9*.

Χριστού σταδίοις' δίδονται προ της νίκης»³¹. Οι λόγοι αυτής της «προκαταβολικής» στεφάνωσης είναι, τονίζει ο Χρυσόστομος, η πρόκληση φόβου στους (πνευματικούς) αντιπάλους αφενός και αφετέρου η ενίσχυση του «φρονήματος» του αγωνιστή-Χριστιανού³². Σε σχέση προς το μυστήριο της Θείας Κοινωνίας ο στέφανος εννοείται ως αμοιβή κατόπιν αγώνων. Εδώ το *exemplum Olympicum* αναφέρεται στους αγώνες πάλης («παλαιίσματα»), που γίνονται στο «σκάμμα»³³, άθλημα το οποίο αλληγορείται ως σύμβολο της νηστείας. Όμως από το άθλημα αυτό δεν πρέπει, κατά τον Χρυσόστομο, να αποχωρούμε «αστεφάνωτοι και χωρίς βραβεία»: την επιβράβευσή του αποτελεί η «καθαρά κοινωνία»³⁴.

Ένα τ ρ ί τ ο θέμα, γνωστό και από άλλες πηγές, είναι το ιστορικό δεδομένο ότι στους Ολυμπιακούς Αγώνες τα ζεύγη των αντιπάλων καθορίζονται *διά κληρώσεως*³⁵. Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τους της ευσεβείας αγώνες: «ἐκαστον ὡς κεκλήρωκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατεῖτω»³⁶.

Μια τ έ τ α ρ τ η πτυχή σχετίζεται με τον τρόπο επίτευξης της αθλητικής νίκης και αφορά ειδικά τους -πολύ λαοφιλείς αυτά τα χρόνια - αγώνες πυγμής³⁷ (ένα άθλημα που συμπεριλαμβανόταν και στο πένταθλο). Ο πυγμαχικός αγώνας και η νίκη βασίζονταν αποκλειστικά στη διά του «πλήττειν» εξουδετέρωση του αντιπάλου. Έναντι αυτού του «νενομοδετημένου» «κακοποιητικού» χαρακτήρα της ανθρωπίνης πυγμαχίας προβάλλει ο Χρυσόστομος την παράδοξη χριστιανική διάσταση του «στεφανουῦσαι οὐ τὸν πλήττοντα, ἀλλὰ τὸν πληττόμε-

³¹ *Περὶ σωφροσύνης*, 576, στ. 7-9. (ἐκδ. S. Haidacher, "Drei unedierte Chrysostomos-Texte einer Baseler Handschrift", *Zeitschrift für Katholische Theologie* 30, 1906, 575-581).

³² *Περὶ σωφροσύνης*, 578, στ. 4-15.

³³ Για τους αγώνες πάλης των Ολυμπιακών Αγώνων βλ. Bengston 56 εξ., Gardiner 181 εξξ., Λαζαρίδης 490 εξ. Για την παλαιίστρα (και το σκάμμα) βλ. Gardiner 72 εξξ., Jüthner I 157 εξξ. και II 202 εξξ., Λαζαρίδης 485 εξξ.

³⁴ *Εἰς τὸ 'Εἶδον τὸν Κύριον'* 6,3, στ. 42-47.

³⁵ Για την κλήρωση βλ. Πausanίας 6,1,2 και 6,13,4· πρβλ. Krause 109 εξξ., Λαζαρίδης 490, Ziehen 9 εξ.

³⁶ *Ἐξήγησις εἰς τὸν Ἱερουσαλὴν* 12,13, PG 64,881, στ. 24-30.

³⁷ Για το άθλημα αυτό βλ. Bengston 49 εξ., Gardiner 197 εξξ., Λαζαρίδης 491, Ziehen 21 εξ.

νον»: στο στάδιο του Χριστού κυριαρχεί το θάυμα και, τότε που φαίνεται πως επήλθε ήττα, επιτυγχάνεται η νίκη³⁸.

Στους της ευσεβείας αγώνες, λοιπόν, δεν είναι ένας, αλλά πολλοί (δυνάμει όλοι) οι Ολυμπιονίκες, στόχος της άθλησης είναι ο άφθαρτος στέφανος, τον αντίπαλο καθορίζει θεία κλήρωση και, τέλος, η νίκη δεν κερδίζεται από τον πλήττοντα, αλλά, διά θαύματος, από τον πληττόμενο.

B. «Οί τῆς εὐσεβείας ἀθληταί»

Όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες καθίστανται τύπος των της ευσεβείας αγώνων, έτσι και οι Ολυμπιονίκες γίνονται από τον Χρυσόστομο σύμβολο «τῶν τῆς εὐσεβείας ἀθλητῶν»³⁹.

Εάν για την Αρχαιότητα ήταν σπάνιες, και γι' αυτό διάσημες, οι περιπτώσεις αθλητών που κέρδιζαν δύο ή περισσότερες ολυμπιακές νίκες («δισπερίοδος», «τρισπερίοδος», «πλειστονίκη» κ.τ.ό.)⁴⁰, στους της ευσεβείας αθλητές ο «πλειστονίκη» είναι στόχος εφικτός, και μάλιστα «ἐκ πρώτης ἡλικίας»: αυτό υπογραμμίζει ο Χρυσόστομος⁴¹ μιλώντας για τον χριστιανό νέο, ο οποίος «ἐκ προοιμίων λαμβάνει τὰ βραβεῖα» και «ἐκ βαλθίδος⁴² αὐτῆς τρόπαια ἴσθησι» και έτσι φτάνει στο γήρας όχι απλώς «πλειστονίκτης» αλλά «μυριονίκτης» («μυρίοις τὴν κεφαλὴν ἀναδησάμενος στεφάνοις»), κατόρθωμα ανθρωπίνως αδύνατο. Η προβολή του «μυριονίκτη» αθλητή του πνεύματος δεν έχει μόνον ηθικοδιδασκικούς, αλλά ταυτόχρονα και παιδαγωγικούς στόχους: ο Χρυσόστομος, απευθυνόμενος στους γονεῖς, τους καλεῖ να προ-

³⁸ Ομιλία 23 στην προς Ρωμαίους Επιστολή 4, PG 60,613, στ. 40 - 614, στ. 4.

³⁹ Ο Χρυσόστομος χρησιμοποιεί αυτόν το χαρακτηρισμό στο *Εγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμαῖόν* I, 1, PG 50,606, στ. 39 εξ. Η φράση επανέρχεται συχνά στα κείμενα του Αντιοχέα Πατέρα (π.χ. PG 48,938,15· 49,27,57· 50,422,32· 50,606,40· 50,667,50· 50,770,14· 52,416,12· 53,202,37 κ.α.).

⁴⁰ Βλ. Reisch 2055. Μια τέτοια περίφημη περίπτωση ήταν ο Πολυδάμας (στο παγκράτιο), βλ. Λαζαρίδης 492 (τον αθλητή αυτόν μνημονεύει και ο Μ. Βασίλειος, *Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων* 8,23).

⁴¹ *Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας* 18, PG 47, 379, στ. 24-32.

⁴² «Βαλθίς» λεγόταν το σημείο εκκίνησης του αγώνα δρόμου, βλ. Gardiner 136, Jüthner II 52 εξξ., Κεφαλίδου 33 σημ. 20, Λαζαρίδης 485 εξξ.

βληματιστούν για το πρότυπο αυτό και να επιλέξουν την ανάλογη αγωγή για τα παιδιά τους⁴³.

Για να καταλήξει ο της ευσεβείας αθλητής στη νίκη πρέπει κατ' αρχήν να ξεκινήσει σωστά τον αγώνα του και, επιπλέον, να τηρεί κατά τη διάρκεια της αθλήσεως ορισμένες πολύ σημαντικές αρχές. Σ' αυτές τις διαστάσεις αναφέρεται ο Χρυσόστομος στα *exempla* που διερευνούμε στη συνέχεια.

Είναι γνωστό ότι οι αθλητές που μετείχαν στα Ολύμπια έφταναν στο χώρο των αγώνων αρκετά νωρίτερα, προκειμένου να ασκηθούν συστηματικότερα και εντατικότερα, ενώ παράλληλα διδάσκονταν τους κανόνες της άθλησης και τις απαιτούμενες αρετές. Η όλη διαδικασία τελούσε υπό τον έλεγχο των «σωφρονιστών» και κατόπιν των «γυμνασιάρχων», οι οποίοι ήταν συχνά και «αλείφοντες», δηλ. κάλυπταν τα έξοδα για την αγορά του ελαίου. Το έλαιο χρησιμοποιούνταν σε ευρεία κλίμακα, γιατί στην καθημερινή τους άθληση οι αθλητές (μετά το «αποδυτήριο», όπου άφηναν τα ρούχα τους) πήγαιναν στο «ελαιοθήσιο», όπου αλείφονταν με λάδι. Στη συνέχεια μετέβαιναν στο «κονιστήριο», όπου πασπαλιζόνταν με κόνη, και κατόπιν στους αγωνιστικούς χώρους, όπου αθλούνταν υπό την επιτήρηση των παιδοτριβών⁴⁴.

Ο Χρυσόστομος μνημονεύει αρκετά από τα παραπάνω ιστορικά δεδομένα, πάντοτε μετουσιώνοντάς τα σε τύπους ή σύμβολα χριστιανικής διδασκαλίας και πράξης.

Στην αρχή του λόγου του *Περί σωφροσύνης* τονίζει πως οι νεοφώτιστοι νέοι είναι ανάγκη πριν απ' όλα να διδαχθούν αμέσως ότι πρέπει να αποκτήσουν τη μεγάλη αυτή αρετή. Ο συνδυασμός του βαπτίσματος με τη διδαχή περί σωφροσύνης φέρνει στο νου του τους νεαρούς αθλητές των Ολυμπίων, οι οποίοι κατεβαίνουν «ἐπὶ τὸ στάδιον» «ἀλειψάμενοι» και στη συνέχεια ακούν συμβουλές «περὶ παλαισμάτων καὶ καρτερίας καὶ νίκης». Γι' αυτό και αποφασίζει (ίσως ανακαλώντας για τον εαυτό του την ιδιότητα του αρχαίου «σωφρονιστή») αυτούς «τοὺς τοῦ σωτήρος ἀθλητάς», που «ἐνδυσάμενοι τὸν Χριστόν» αλείφθηκαν τη δύναμη του Πνεύματος, να τους διδάξει για τη σωφροσύνη

⁴³ Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας 18, PG 47,379, στ. 32-35.

⁴⁴ Για ὅλη αὐτή τη διαδικασία βλ. Λαζαρίδης 479. 497 εξξ., πρὸλ. ἐπίσης Gardiner 77 εξ., Jüthner I 39 εξξ., Ziehen 6-9.

και κατόπιν να τους παραπέμψει στον πνευματικό αγώνα⁴⁵.

Ωστόσο η καλή έναρξη της άθλησης δεν προδιέγραφε κατ' ανάγκη εύκολη συνέχεια. Οι αθλητές των Ολυμπιακών Αγώνων -το γνωρίζουν καλά οι ακροατές του Χρυσοστόμου, όπως διαβεβαιώνει ο ίδιος⁴⁶- κατά τη διάρκεια των αγώνων, μέρα και νύχτα, επιτηρούνταν από τον κήρυκα⁴⁷ ώστε να μην εξέλθουν από το χώρο των αγώνων και ασχημονήσουν· ακόμη και οι «παρακαθήμενοι τῷ σαλπικτῆϊ» παρακολουθούσαν μη τυχόν οι αγωνιζόμενοι εκστομίσουν γελοιότητες. Όμως ο επίσκοπος Αντιοχείας σπεύδει να μετουσιώσει το *exemplum Olympicum*: Αλήθεια, απορεί, αν καταβάλλεται τόση πρόνοια για τον κοινό αθλητή, πόσο μάλλον πρέπει να μεριμνούν νυχθημερόν οι της ευσεβείας αθλητές⁴⁸;

Ο ολυμπιακός αθλητής δεν είχε μόνο την εξωτερική επιτήρηση· όπως και σήμερα, έπρεπε να εγχατεύεται τόσο στη διατροφή όσο και στις λοιπές ηδονές⁴⁹. Στη διάσταση αυτή έρχεται ο Χρυσόστομος διά της ερμηνευτικής οδοῦ: συσχετίζοντας και τη συνέχεια του χωρίου Α' Κορινθ. 9,24 (9,25 «πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγχατεύεται») με τους Ολυμπιακούς Αγώνες: εάν στους «ἐξῶθεν ἀγῶνες» οι αγωνιζόμενοι απαγορεύεται «κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας» να μεθούν, να πορνεύουν και να κάνουν οτιδήποτε άλλο, έτσι ώστε να μη χάσουν δυνάμεις, αλλά να είναι αφοσιωμένοι απόλυτα στα «γυμνάσια» τους, πολύ περισσότερο «ἐνταῦθα», όπου προσδοκῶνται μεγάλα ἐπάθλα⁵⁰.

⁴⁵ Περὶ σωφροσύνης 575, στ. 4 - 576, στ. 6. Για τους «σωφρονιστές» βλ. Jüthner I 107 και J. Oehler, «Σωφρονισταί», RE III A1 (1927) 1104 εξ.

⁴⁶ Ομιλία 15 στην Πρὸς Εβραίους Επιστολή 4, PG 63,116, στ. 25: «ἴστε οὖν ὅτι ... ».

⁴⁷ Για τον κήρυκα και τον σαλπικτῆ βλ. Κεφαλίδου 60 εξ. με σημ. 46-47.

⁴⁸ Ομιλία 15 στην Πρὸς Εβραίους Επιστολή 4, PG 63, 116, στ. 25-36.

⁴⁹ Βλ. χαρακτηριστικά στον Οράτιο, *Ars poetica* 412 εξξ.: «*qui studet optatam cursu contingere metam / multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit, / abstulit venere et vino*», πρβλ. Ziehen 7. Ο Φιλόστρατος μαρτυρεί (Γυμναστ. 44 εξ., 52) για την εποχή του (3^{ος} αι. μ.Χ.) ὅτι -με συνευδύνη και των γυμναστών- οι αθλητές δεν τηρούσαν τη λιτή διαίτα (την «αναγκοφαγία») ούτε την αποχή από τα «αφροδίσια», κάτι που είχε ως συνέπεια το «πωλεῖν και ὠνεῖσθαι τὰς νίκας», πρβλ. Γαληνό (2^{ος} αι.), Πρωτρεπτ. 11. Πρβλ. Reisch 2054, Finley-Pleket 65 εξ.

⁵⁰ Ομιλία 23 στην Α' Πρὸς Κορινθίους Επιστολή 2, PG 61,189, στ. 19-34.

Κοντά στα περιοριστικά μέτρα απαραίτητη ήταν για τον αθλητή η καθημερινή προπόνηση με τη βοήθεια του παιδοτρίβη. «Ποιος αθλητής», ερωτά ο Χρυσόστομος⁵¹, «που δεν γνωρίζει παιδοτρίβη θα μπορέσει, όταν κληθεί στους Ολυμπιακούς Αγώνες, να εμφανιστεί γενναίος απέναντι στον αντίπαλό του;». Ιδιαίτερα κάνει λόγο για δύο από τα πιο διακεκριμένα αθλήματα, την πάλη και το πένταθλο. Με θαυμαστή λογοτεχνική δεινότητα πλάθει την εικόνα του ολυμπιακού παλαιστή που καίγεται καταμεσήμερα γυμνός στο καμίνι του σκάμματος κάτω από τις ακτίνες του ήλιου και, όμοιος με χάλκινο ανδριάντα, μάχεται στον ήλιο και στον κονιορτό και στην πνιγηρή ατμόσφαιρα για να φορέσει στο ταλαιπωρημένο του κεφάλι φύλλα δάφνης⁵². «Πώς», ρωτάει ο Χρυσόστομος, «αν δεν γυμνάζεται στην παλαίστρα, θα έχει λαμπρή εμφάνιση στους αγώνες;»⁵³. Ανάλογη εικόνα πλάθει και για τον αθλητή του πεντάθλου (τον «πένταθλο»), του δυσκολότερου και ωραιότερου από τα ολυμπιακά αθλήματα⁵⁴: όταν δεν έχει «άνταγωνιστή», γυμνάζεται γρονθοκοπώντας ένα σάκο γεμάτο άμμο και κρεμασμένο από την οροφή (τον «κώρυκο»)⁵⁵. οι νεότεροι πάλι προπονούνται «ἐν τοῖς τῶν ἐταίρων σώμασι»⁵⁶. Τις δύο αυτές α-

Την ίδια σκέψη διατυπώνει και ο Μ. Βασίλειος (Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων 8): Εάν οι αθλητές ιδρώνουν «γυμναστικοῖς πόνοισι» και ακολουθούν «δίαιταν οὐ τὴν ἡδίστην» μελετώντας την «ἀγωνίαν» «πρὸ τῆς ἀγωνίας» και «πάντα πονοῦσι» προκειμένου να λάβουν «κοτίνου στέφανον», πολύ περισσότερο εμεῖς «οἷς ἄθλα τοῦ βίου πρόκειται θαυμαστά». Μια εντυπωσιακά ὅμοια σκέψη βρίσκουμε στον σύγχρονο ρητοροδιδάσκαλο Θεμιστίο (Περὶ φιλανδρ. 5 b 4-8 Harduin): «καὶ γὰρ αἰσχρὸν ὑπολαμβάνειν τοὺς μὲν Ὀλυμπιαοὺς ἀθλητὰς εὖ μάλα φυλάττειν αὐτοὺς καὶ διαίτη καὶ γυμνασίους, τὸν δὲ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιστὴν ἀφύλακτον ἐκκείσθαι ταῖς ἡδοναῖς».

⁵¹ Ομιλία 33 (34) στον Ματθαίο 6, PG 57,395, στ. 19-22.

⁵² Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας 1, PG 51,125, στ. 11-17.

⁵³ Ομιλία 33 (34) στον Ματθαίο 6, PG 57,395, στ. 18 εξ.

⁵⁴ Βλ. Αριστοτέλης, Ρητ. 1361 b 16 («οἱ πένταθλοι κάλλιστοι»), πρβλ. (Ψευδο-) Πλάτων, Έρασταί, 135 c. Για το πένταθλο βλ. Bengston 39 εξξ., Gardiner 177 εξξ. και Λαζαρίδης 491.

⁵⁵ Η προπόνηση στην πυγμαχία (ενός από τα πέντε αθλήματα του πεντάθλου) με τη βοήθεια του «κωρύκου» γινόταν σε ειδικό χώρο, το «κωρυκεῖο», βλ. Gardiner 84, Λαζαρίδης 487.491.499.

⁵⁶ Ομιλία 33 (34) στον Ματθαίο 6, PG 57,395, στ. 23-28.

θλητικές εικόνες ο Χρυσόστομος τις καθιστά αφετηρίες χριστιανικού συμβολισμού. Το *exemplum* του παλαιστή τον οδηγεί στην έννοια του «στεφάνου δικαιοσύνης» που απόκειται στους της ευσεβείας αθλητές· μάλιστα, χαριτολογεί ο ιερός Πατήρ, ο αθλητής του Χριστού δεν τάλαιπωρείται στην κάψα του ήλιου, καθώς πάνω μας έχουμε έναν θαυμαστό «δροφό» και στέγη και δροσερή αύρα⁵⁷. Γι' αυτό προσκαλεί με θέρη σε καθημερινή πνευματική πάλη, πυγμαχία και δρόμο⁵⁸. Σαν σάλπισμα ισχυρό και εύληπτο ηχεί η προτροπή του: «τούτους και σύ ζήλωσον και μελέτα τῆς φιλοσοφίας τὰ παλαισματα»⁵⁹.

Ο της ευσεβείας, λοιπόν, αθλητής του Χρυσοστόμου μπορεί να καταστεί μυριονίκης, αρκεί μετά την πνευματική άλειψη να διδαχθεί περί σωφροσύνης και στον καιρό της άθλησής του να αυτοπεριορίζεται και να εγκρατεύεται και, επιπλέον, να επιδίδεται συστηματικά στην καθημερινή του προπόνηση.

Γ. «Ο ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ἀγωνοθέτης»

Στην ολυμπιακή αλληγορία του Χρυσοστόμου πολύ σημαντική θέση κατέχει ο θεῖος παράγων: ο της ευσεβείας αθλητής δεν είναι σε θέση να περατώσει νικηφόρα τους της ευσεβείας αγώνες χωρίς τη συμπαράσταση του Χριστού. Ο ρόλος του Χριστού στα *exempla Olympica* εξειδικεύεται στις προϋποθέσεις της ελευθερίας και ηθικής ακεραιότητας για τη συμμετοχή του αθλητή στους αγώνες και στις διαδικασίες της προπόνησης, της διεξαγωγής του αγωνίσματος και της τελικής επιβράβευσης.

Ένας αθλητής είχε το δικαίωμα να μετάσχει στους Ολυμπιακούς Αγώνες, εφόσον πληρούσε τρεις προϋποθέσεις: 1. να διαθέτει ελληνική ιθαγένεια, 2. να είναι ελεύθερος πολίτης και 3. να μη βαρύνεται με εναγείς πράξεις⁶⁰. Η πρώτη από τις προϋποθέσεις αυτές δεν ίσχυε πλέον (ήδη από τα χρόνια της υποταγής της Ελλάδας στους Ρωμαίους) στα

⁵⁷ Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας 1, PG 51,125, στ. 17-28.

⁵⁸ Ομιλία 33 (34) στον Ματθαίο 6, PG 57,395, στ. 22 εξ.

⁵⁹ Ομιλία 33 (34) στον Ματθαίο 6, PG 57,395, στ. 28 εξ.

⁶⁰ Για τις προϋποθέσεις συμμετοχής στους Ολυμπιακούς Αγώνες βλ. Λαζαρί-δης 479, Regner 233, Ziehen 6 εξ.

χρόνια του Χρυσστόμου⁶¹. Για τις δύο άλλες προϋποθέσεις ο επίσκοπος Αντιοχείας μαρτυρεί μια εντυπωσιακή συνήθεια της εποχής του: μετά το τελευταίο τριακονθήμερο⁶² και πριν από την έναρξη των αγώνων ο κήρυξ περιέφερε τον αθλητή εκτός και εντός αγωνιστικού χώρου και ρωτούσε το φίλαθλο κοινό: «Μήπως κάποιος τον κατηγορεί; Μήπως είναι δούλος ή κλέφτης ή έχει πονηρούς τρόπους»⁶³. Πρόκειται για ένα είδος δημόσιου ελέγχου τήρησης των προϋποθέσεων ελευθερίας και ηθικής ακεραιότητας. Ο τρόπος περιγραφής της παραπάνω διαδικασίας από τον Χρυσστόμο δεν αφήνει αμφιβολίες ότι αποτελούσε στοιχείο εξ εμπειρίας γνωστό στους συγχρόνους του⁶⁴.

Ο Αντιοχέας Πατέρας «εκχριστιανίζει» λαμπρά τις δύο ολυμπιακές προϋποθέσεις. Πρώτα-πρώτα θυμίζει στο κοινό του ότι, εφόσον είναι Χριστιανοί, έχουν γίνει ελεύθεροι: έχουν αποκηδυνθεί τα παλαιά και σχισμένα ιμάτια και έχουν αλειφθεί το πνευματικό μύρο (εκφράσεις αμφίστημες: χριστιανική εικονοποιία⁶⁵ και ολυμπιακός υπαινιγμός⁶⁶). Όταν λοιπόν στους ειδωλολατρικούς αθλητικούς αγώνες δεν γίνονται δεκτοί δούλοι, πώς, ρωτάει με έμφαση, θα τολμήσει να μπει στους αγώνες του Χριστού κάποιος που (ξανα)έγινε δούλος της αμαρτίας⁶⁷; Γι' αυτό προτρέπει: «Μηδείς λοιπόν υπό τήν δουλείαν έπανερχέσθω τήν

⁶¹ Στις τελευταίες Ολυμπιάδες λάμβαναν μέρος όλο και περισσότεροι μη Έλληνες και είναι χαρακτηριστικό ότι ο τελευταίος Ολυμπιονίκης ήταν ένας Πέρσης, ο Βαραζδάτης, βλ. Krause 46, Ziehen 40.

⁶² Κατά τη διάρκεια αυτού του μήνα ο αθλητής έκανε εντατικότερη άσκηση, βλ. Regner 234, Ziehen 7.

⁶³ Προς τούς έγκαταλείψαντας τήν σύναξιν τής Εκκλησίας I, 5, PG 51,76, στ. 1-10 και Ομιλία 18 στην Προς Εβραίους Επιστολή 4, PG 63,133, στ. 9-12.

⁶⁴ «Είπέ δή μοι, παρακαλώ, έν τοίς Όλυμπιακοίς άγώσι ουχι έστηκεν ό κήρυξ βσών ...»; Ομιλία 18 στην Προς Εβραίους Επιστολή 4, PG 63,133, στ. 9 εξ.

⁶⁵ Βλ. Απ. Παύλο, Κολ. 3,9-10: «... άπεκδυσάμενοι τόν παλαιόν άνδρωπον ... και ένδυσάμενοι τόν νέον...»

⁶⁶ Βλ. παραπάνω (σ. 161) για την απέκδυση των ιματίων στο «αποδυτήριο» και την αλειψη με έλαιο στο «ελαιοστάσιο».

⁶⁷ Προς τούς έγκαταλείψαντας τήν σύναξιν τής Εκκλησίας I, 5, PG 51,75, στ. 57-61 και 76, στ. 10-13. Οι έννοιες της δουλείας-απελευθέρωσης-νέας δουλείας υπάρχουν ήδη στην παύλεια διδασκαλία, βλ. Ρωμ. 6,16-22· Γαλ. 5,1.

προτέραν»⁶⁸. Όσον αφορά πάλι τον έλεγχο ηθικής ακεραιότητας, ανάγεται στα χριστιανικά πράγματα με την ίδια συγκριτική μέθοδο: εκεί είναι αγώνες «*φόβου και σώματος*»· εδώ «*άγών ψυχής και τρόπου άγαθού*». Εκεί γίνεται πολλή «*εξέτασις προαιρέσεων*»· εδώ; Η σύγκριση σχετικά με τη διαδικασία καταλήγει στη σύγκριση σχετικά με τον υπεύθυνο της διαδικασίας: εκεί ο κήρυξ ζητά άλλους κατηγορούς· εδώ «*ό παρ' ήμιν κήρυξ*» δεν καλεί ετεροκατηγορούς, αλλά αυτοκατηγορούς: «*εί τις έαυτού κατηγορεϊ*»⁶⁹. Τελικός υπεύθυνος είναι βέβαια ο αγωνοθέτης. Ενώ όμως ο αγωνοθέτης των Ολυμπιακών αγώνων σε περίπτωση πιστοποίησης της δουλείας ή διατύπωσης κατηγοριών κατά του αθλητή τον απέκλειε, ο θείος Αγωνοθέτης απελευθέρωσε τον πρώην δούλο αθλητή του, παρέδραψε τους «*μυρίους κατηγορούς*» (συνειδητούς, αμαρτήματα, δαίμονες) και τον προτρέπει: «*Μένε τοίνυν και άγωνίζου, κών τρέχειν δέη, κών πυκτεύειν κών παγκρατιάζειν*»⁷⁰. Έτσι οι δύο ολυμπιακές προϋποθέσεις μεταμορφώνονται σε παραγγέλματα διατήρησης πνευματικής ελευθερίας και διαρκούς αυτοελέγχου και αγωνιστικότητας: πρόκειται για τις *conditiones sine quibus non* των αγώνων του Χριστού.

Εάν ο ολυμπιακός κήρυξ της διαδικασίας του ελέγχου των προϋποθέσεων μετουσιώνεται, στο χριστιανικό επίπεδο, στον Ημέτερο Κήρυκα-Χριστό, στη φάση των αγωνισμάτων ο Χριστός λαμβάνει τα προσώπια του παιδοτρίβη και του διαιτητή. Ο πρώτος ήταν προσωπικός συνοδός και προπονητής του αθλητή, ενώ ο δεύτερος ήταν εξωτερικός κριτής που επέπτευε τον αγώνα και ανακήρυσσε τον νικητή⁷¹.

Ο Χρυσόστομος μας μεταφέρει σε έναν αγώνα «*πάλης*»⁷²: ο παι-

⁶⁸ Προς τούς έγκαταλείψαντας τήν σύναξιν τής Έκκλησίας I, 5, PG 51,75, στ. 59 εξ.

⁶⁹ Ομιλία 18 στην Προς Εβραίους Επιστολή 4, PG 63,133, στ. 13-22.

⁷⁰ Προς τούς έγκαταλείψαντας τήν σύναξιν τής Έκκλησίας I, 5, PG 51,76, στ. 13-28.

⁷¹ Για τον παιδοτρίβη συνοδό και προπονητή του αθλητή βλ. Ziehen 7 εξ. (όπου και σχετικές μαρτυρίες ήδη από τα χρόνια του Πινδάρου). Για τον διαιτητή και κριτή βλ. Ziehen 8 (και οι δύο εμφανίζονται συχνά σε παραστάσεις αρχαίων αγγείων, βλ. Κεφάλιδου 46 εξ.).

⁷² Η πάλη ήταν από τα λαοφιλέστερα ολυμπιακά αθλήματα αυτήν την εποχή, βλ. Λαζαρίδης 496. Ο Χρυσόστομος χρησιμοποιεί για τον πνευματικό αγώνα την εικόνα της πάλης ακολουθώντας την παύλεια παράδοση «*ούκ έστιν*

δοτρίβης «πόρρω καθήμενος» -απαγορευόταν αυστηρά να πλησιάσει- παρακολουθεί τον προστατευόμενό του να παλεύει· το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να τον ενθαρρύνει με λόγια και κραυγές και να προσδοκά τη νίκη⁷³. Περνώντας τώρα ο χριστιανός συγγραφέας στον Θείο Παιδοτρίβη διαπιστώνει διαφορετικούς αθλητικούς νόμους: στους της ευσεβείας αγώνες ο παιδοτρίβης -«ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος»- βρίσκεται μέσα στο σκάμμα, μαζί με τον αθλητή του· τον αλείφει, τον βοηθάει με τα χέρια, αγωνίζεται μαζί του, τον ενθαρρύνει με τη φράση «Οὐκ ἔκκακοῦμεν» (σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο), σχεδόν του παραδίδει τον αντίπαλο ηττημένο και έτσι παίρνει ο αθλητής του το αμάραντο στεφάνι⁷⁴. Οι ολυμπιακοί αθλητικοί νόμοι στον αθλητισμό του πνεύματος μεταβάλλονται ἄρδην ἀκόμη και ὅσον ἀφορὰ το διαιτητή: «ὁ βραβεύων» στα ἀνδρώπια «παλαίσματα» εἶναι αυστηρὰ οὐδέτερος· στέκεται, τοπικά και κριτικά, ἀνάμεσα στους συμπλεκόμενους και ἀναμένει το τέλος⁷⁵. Ὁ Θεῖος Διαιτητής δεν στέκεται οὐδέτερος ἀνάμεσα στον της ευσεβείας αγωνιστή και τον Διάβολο· πριν ἀπὸ τον ἀγῶνα μᾶς ἀλείψῃ και ἔδωκε τον ἀντίπαλο «δεσμοὺς ἀλύτοις», και, ὅταν πέσομε, μας σηκώνει και μας ὁδηγεῖ στη νίκη: «ὄλος ἡμῶν ἔστι»⁷⁶.

Στο τέλος των Ολυμπιακῶν Ἀγῶνων γίνονταν δημόσια νικητήριες τελετές⁷⁷, που κατέληγαν με την επίσημη αναγόρευση των Ολυμπιονικῶν και τη βράβευσή τους με στεφάνους ἀπὸ τους ἀγωνοθέτες, ἐνῶ το φίλαθλο κοινὸ τους ἀποδέωνε με επευφήμιες⁷⁸. Ὁ Χρυσόστομος ἀντιστοιχίζει τον ἀρχηγὸ της χριστιανικῆς πίστεως με τον ολυμπιακὸ ἀγωνοθέτη και παρατηρεῖ ὅτι, ὅπως ο τελευταῖος «ἀνακηρύττει και στεφάνοι» τον Ολυμπιονίκη, ἔτσι και ο Δεσπότης Χριστὸς δεν θα α-

ἡ πάλη ἡμῶν ...» (Ἐφέσ.) 6,12.

⁷³ Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως 3, PG 50,421, στ. 62-422, στ. 5, Ομιλία 42 στη Γένεση 1, PG 54,386, στ. 8-12.

⁷⁴ Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως 3, PG 50,422, στ. 6-11, Ομιλία 42 στη Γένεση 1, PG 54,386, στ. 12-18.

⁷⁵ Κατηχήσεις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι 3,9, στ. 1-4 (ἐκδ. A. Wenger, SC 50 bis, Παρίσι 1970).

⁷⁶ Κατηχήσεις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι 3,9, στ. 4-11.

⁷⁷ Βλ. Κεφαλίδου 52 ἐξέ., Λαζαρίδης 480.

⁷⁸ Μιαν ἀνάγλυφην περιγραφὴν του ἐνδουσιασμοῦ του κόσμου βρίσκουμε στον Δίωνα Χρυσόστομο, Διογένης ἢ Ἰσχυμικός 14.

φήσει «ἀστεφάνωτους» ὅσους αγωνίστηκαν τον καλὸν ἀγώνα⁷⁹. Αὐτὸς ὁ Ἀγωνοθέτης «κἀθήται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς» καὶ παρακολουθεῖ τὰ πάντα, ὡς κριτὴς πραγμάτων καὶ ρημάτων⁸⁰. Καὶ ὅπως οἱ παλαῖοντες, ἐνὼ παρίστανται ἀρχόντες καὶ πλήθος κόσμου, θέλουν νὰ φανοῦν ἀρεστοὶ μόνον στὸν «βραβεύοντα», ἔτσι καὶ ὁ ἀθλητὴς τοῦ πνεύματος καλεῖται νὰ ἔχει στραμμένα τὰ βλέμματά του στὸν οὐράνιο Ἀγωνοθέτη, ποῦ εἶναι ταυτόχρονα ἀσυγκρίτως ἀνώτερος ἀπὸ οἰοιοδήποτε ἄλλον «τῶν ἐν τῷ θεάτρῳ καθημένων»⁸¹.

Ἡ ταύτιση τοῦ Χριστοῦ με τοὺς σημαντικότερους παράγοντες τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων (κῆρυξ, παιδοτρίβης, διαιτητὴς, ἀγωνοθέτης) στα κείμενα τοῦ Χρυσόστομου ἀποτελεῖ ἓνα ἀλληγορικοῦ εὗρημα ἀνεπανάληπτο. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας προβάλλεται ὡς «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι»⁸² καὶ οἱ πνευματικοὶ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες καθίστανται κατ' ἐξοχὴν χριστολογικοὶ. Ὁ Χρυσόστομος καταξιώνει καὶ ἀπαθανατίζει ἔτσι τὸν σημαντικότερο ἀθλητικὸ θεσμὸ τῆς Ἀρχαιότητος. Το μεγαλεῖο τῶν Ἀγῶνων μετακομίζεται καὶ καθαιρεται ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς ἀλληγορίας· χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπιβλητικὴ περιγραφή τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγωνοθέτη⁸³ ποῦ διασχίζει τὴν ἀγορὰ φορώντας ἐπίσημη στολή καὶ στεφάνι⁸⁴, ἐνὼ προπορεύεται ὁ κῆρυξ φωνάζοντας νὰ τηρεῖται «ἡσυχία μετ' εὐταξίας», καὶ τὰ πλήθη στέκονται σιωπηλά: ὁ Χρυσόστομος χρησιμοποιοῦν αὐτὸ τὸ *exemplum* γιὰ νὰ θυμίσει με ἀνάγλυφο τρόπο στους ἀκροατὲς τοῦ τὴν ἀυθεντία καὶ ἰσχὺ τοῦ οὐράνιου Ἀγωνοθέτη, τὸν ὁποῖο προσβάλλουν βάνουσα ὅσοι θορυβοῦν προσερχόμενοι στὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Ευχαριστίας⁸⁵.

Δ. «Συμμερισταὶ τῶν στεφάνων»

Τὸ γεγονός ὅτι στους ἀγῶνες τῆς Ὀλυμπίας συνέρρεαν καὶ συναγωνίζονταν ἀθλητὲς ἀπὸ κάθε μέρος τῆς Ἑλλάδας, ἀκόμη καὶ ἡ προῦ-

⁷⁹ Ὁμιλία 15 στὸν Ματθαῖο 5, PG 57,215, στ. 56-216, στ. 6.

⁸⁰ Ὁμιλία 15 στὴν Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, 4, PG 63,116, στ. 37-40.

⁸¹ Ὁμιλία 20 στὸν Ματθαῖο, 1, PG 57,288, στ. 17-26.

⁸² Ἀπ. Παῦλος, Κολοσσ. 3,11.

⁸³ Πρὸς τοὺς ἀπολιμπανομένους 4, PG 49,370, στ. 20-25.

⁸⁴ Ἡ περιγραφή ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στα ἱστορικὰ δεδομένα, βλ. Ziehen 28 καὶ W. Decker, «Agonothetes», DNP 1 (1996) 265.

⁸⁵ Πρὸς τοὺς ἀπολιμπανομένους 4, PG 49,370, στ. 25-27.

πόθεση της ελληνικής ιδιαιτερότητας, είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός συλλογικού αισθήματος και τη βαθμιαία ανάπτυξη κοινής εθνικής συνείδησης⁸⁶. Μέσα στο πνεύμα αυτής της συλλογικότητας –και για λόγους, φυσικά, επιστημονότερης προβολής των Ολυμπιονικών– οι νικητές των επιμέρους αθλημάτων βραβεύονταν όλοι μαζί⁸⁷. Το ολυμπιακό αυτό χαρακτηριστικό καθίσταται στον Χρυσόστομο exemplum εσχατολογικής διδασκαλίας. Αφορμάται από τον Απόστολο Παύλο («κατά πίστιν ἀπέθανον πάντες μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, τοῦ θεοῦ κρείττον τι προβλεψαμένοι περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι») ⁸⁸ και ανάγεται στην έννοια της κοινής βράβευσης όλων των Ολυμπιονικών: «ὁ παλαισας, ὁ πυκτεύσας, ὁ παγκρατιάσας» αγωνίστηκαν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, αλλά ανακηρύσσονται Ολυμπιονίκες όλοι «ἐν μιᾷ καιροῦ ῥιπῇ». Αυτό θα γίνει και στους εσχάτους χρόνους: θα είναι «κοινή πανήγυρις», γιατί και η χαρά είναι μεγαλύτερη, όταν στεφανούμαστε όλοι μαζί⁸⁹. Το ευχάριστο και εύγλωττο παράδειγμα που προσδέτει ο Χρυσόστομος στη συνέχεια ενδέχεται και αυτό να έχει ολυμπιακή προέλευση⁹⁰: και στα γεύματα, όταν φτάσουν πρώτοι κάποιοι από τους συνδαιτημόνες και καθυστερήσουν κάποιοι άλλοι, οι «ἐστιάτορες» παρακαλούν τους πρώτους να περιμένουν τους «ὑστερήσαντας»⁹¹. Έτσι ο ιερός Πατήρ μεταπλάθει τα exempla της ολυμπιακής κοινής στεφάνωσης και τραπέζης σε τύπους της έσχατης επιβράβευσης και τρυφής του συνόλου των αγωνιστών της Εκκλησίας.

Στο ίδιο πνεύμα της εκκλησιολογικής συλλογικότητας κινείται και το exemplum της συμμετοχής των φιλάθλων στη χαρά της νίκης του πρωταθλητή. «Το βλέπουμε να συμβαίνει στους Ολυμπιακούς Αγώνες», παρατηρεί ο Χρυσόστομος, «την ηδονή της ευφημίας την απολαμβάνει όχι μόνον ο αθλητής που κουράστηκε και στεφανώθηκε,

⁸⁶ Βλ. Λαζαρίδης 501, Reisch 2052 εξ.

⁸⁷ Βλ. Κικέρωνα, *Ad fam.* 5,12,8, πρβλ. Ziehen 28.

⁸⁸ Πρβλ. *Εβρ.* 11, 39-40.

⁸⁹ *Εἰς τὴν ῥῆσιν* "Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως" 3,9, PG 51,298, στ. 39-44.

⁹⁰ Μετά τη βράβευση των Ολυμπιονικών ακολουδούσε επίσημο κοινό γεύμα στο Πρυτανείο (στο «εστιάτήριο»), βλ. Krause 178 εξ., Λαζαρίδης 480, Ziehen 28.

⁹¹ *Εἰς τὴν ῥῆσιν* "Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως" 3,9, PG 51,298, στ. 44-49.

αλλά και οι θαυμαστές του»⁹². Η κοινή ηδονή νικητή και θαυμαστών εδώ αναφέρεται στη σχέση στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας (άλλωστε στο συγκεκριμένο σημείο ο Χρυσόστομος καλεί τους πιστούς να θαυμάσουν και να επαινέσουν την πνευματική νίκη του Δαβίδ να χαρίσει τη ζωή στον ηττημένο Σαούλ): οι θαυμαστές και υμνητές των Αγίων γίνονται μέτοχοι του θριάμβου τους («οί τούς αγαθούς ἐπαινοῦντες καὶ θαυμάζοντες συμμερισταὶ τῶν ἐκείνοις ἀποκειμένων στεφάνων εἰσὶν»)⁹³.

Την εκκλησιολογική διάσταση στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας - αλλά με ιδιαίτερη βαρύτητα στην εγκωμιαστική αγιολογία - συνάγει ο ιερός Χρυσόστομος από το exemplum της θριαμβευτικής επανόδου του Ολυμπιονίκη στην πατρίδα του. Στην αρχή του λόγου του για τον άγιο Ρωμανό⁹⁴ επαναφέρει το μοτίβο της κοινής ευφροσύνης νικητών αθλητών (εν προκειμένω παλαιστών) και θαυμαστών, τεκμηριώνοντάς το ρητά πλέον στην (ήδη παύλεια)⁹⁵ εκκλησιολογική εικόνα σώματος-μελών. Το ολυμπιακό παράδειγμα που έπεται, όπου περιγράφεται η -γνωστή και από άλλες πηγές- εικόνα της πανηγυρικής και ευφροσύνης επιστροφής του Ολυμπιονίκη στο δήμο του⁹⁶, εγκιβωτίζεται στο εσωτερικό της εικόνας σώματος-μελών ενισχύοντας την πειστικότητά της: ολυμπιακά exempla και χριστιανικές ερμηνείες διαπλέκονται σε ένα λαμπρό στεφάνι προς τιμήν των εγκωμιαζομένων μαρτύρων, «των της ευσεβείας αθλητών». Το ίδιο ολυμπιακό θέμα εκμεταλλεύεται ο Χρυσόστομος και αλλού: εγκωμιάζοντας τους τρεις Ιακώβους, τρεις αγωνιστές «ὑπὲρ Τριάδος ἀθλήσαντας καὶ στεφάνωθέντας», τους

⁹² Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαοῦλ, II, 1, PG 54,687, στ. 44-49. Η ούτως ἢ ἄλλως εμπειρική -όπως σαφώς δηλώνεται («Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Ολυμπιακῶν ἀγῶνων ἴδοι τις ἄν») - παρατήρηση του Χρυσοστόμου επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές, ἤδη από τα χρόνια του Ομήρου (Οδ. § 131): «Ἐπεὶ δὲ πάντες ἐτέρφθησαν φρένα ἀέθλοισι», πρβλ. Λαζαρίδης 474.

⁹³ Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαοῦλ, II, 1, PG 54,687, στ. 36-40 και 49-54.

⁹⁴ Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμανόν, I, 1, PG 50,605, στ. 33-606, στ. 35.

⁹⁵ Α' Κορινθ. 12,25-27: «(ἵνα) τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσιν τὰ μέλη, καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. Ὑμεῖς δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους».

⁹⁶ Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Ῥωμανόν, I, 1, PG 50,606, στ. 35-607,στ. 2.

οποίους μέσω του *exemplum Olympicum* καλούνται οι πιστοί να υποδεχθούν «στεφανίτας» και να επευφημήσουν⁹⁷.

Ε. «Τὸ στάδιον τοῦ οὐρανοῦ»

Ἡ εἶξ οὐρανοῦ εποπτεία του ἐν δεξιᾷ του Πατρὸς ἀγωνοδότη (τὴν ὁποία μνημονεύσαμε παραπάνω) προϋποθέτει τὴ συνύπαρξιν δύο ἀθλητικῶν ἐπιπέδων: ἐνὸς ἀνθρώπινου καὶ ἐνὸς θείου. Ἐτσι ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἀνάγεται στὴν ἐννοία του δισυπόστατου σταδίου· ὁ τῆς εὐσεβείας ἀθλητῆς ἀγωνίζεται τὸν τῆς εὐσεβείας ἀγῶνα ἐνώπιον θεατῶν θνητῶν καὶ θείων: «το στάδιο ἔχει ἀνοίξει, ἡ ὥρα τοῦ ἀγῶνα ἐφύτασε, πήραν τὴ θέσιν τοὺς οἱ ἄνω θεατῆς («θέατρον») καὶ τὰ «παλαιόσματα» τὰ παρακολουθεῖ ὄχι μόνον ἡ «φύση τῶν ἀνθρώπων», ἀλλὰ καὶ ὁ «δῆμος» τῶν ἀγγέλων⁹⁸. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας προσκομίζει ἀμέσως τὴν πηγὴ τῆς σκέψης του: τὸ παύλειο χωρίο «θέατρον ἐγεννήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις»⁹⁹. Τὸ χωρίο αὐτὸ τὸ ἀντιλαμβάνεται με Ὀλυμπιακὲς διαστάσεις, ὅπως καὶ τὸ ἐπεξηγεῖ: «Παρακολουθοῦν λοιπὸν οἱ ἄγγελοι καὶ ἀγωνοθετεῖ ὁ κύριος τῶν ἀγγέλων»¹⁰⁰. Ἐτσι ἡ εἰκόνα τοῦ δισυπόστατου Ὀλυμπιακοῦ σταδίου ἀποκτᾶ καὶ ἀγιογραφικὰ εἰρήματα. Ἡ ὑπάρξις ἐνὸς τέτοιου διττοῦ ἀθλητικοῦ χώρου ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ἀθλητὴ τοῦ πνεύματος πηγὴ ἐνὸς διττοῦ ἐπίσης αἰσθηματος: «τιμῆς» (Ὀλυμπιακὴ διάσταση) καὶ «ασφάλειας»¹⁰¹ (χριστιανικὴ διάσταση).

Τὴν ἐννοία τοῦ διττοῦ σταδίου ἐφαρμόζει ὁ Χρυσόστομος σὲ δύο ἀγιολογικὲς περιπτώσεις. Στὴ μί α ἀπὸ αὐτὲς παρουσιάζει τὸν νεότερο ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ Μακκαβαίους νὰ σπεύδει, μετὰ τὸ μαρτύριο τῶν μεγαλύτερων ἀδελφῶν του, αὐτόβουλα στὸν μαρτυρικό του ἀγῶνα¹⁰². Ὁ Χρυσόστομος παρουσιάζει ἀρχικὰ τὸ ἀνθρώπινο «θέατρον»: δὲν εἶχε, τὸνίζει, θεατῆς τὰ ἀδελφία του, γιὰτὶ «ἦσαν τελειωθέντες», ἀλλὰ

⁹⁷ *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, PG 61,722, στ. 49-61.

⁹⁸ *Κατηχήσεις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι* 3,8, στ. 2-5.

⁹⁹ *Α' Κορινθ.* 4,9.

¹⁰⁰ *Κατηχήσεις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι* 3,8, στ. 7 ἐξ.

¹⁰¹ *Κατηχήσεις πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι* 3,8, στ. 8-11.

¹⁰² *Ὀμιλία 2 Εἰς τοὺς ἁγίους Μακκαβαίους*, 1, PG 50,624, στ. 6-12.

(«σεμνότερον τῶν ἀδελφῶν θεάτρον») τα μάτια της μητέρας του¹⁰³. Αιφνιδιαστικά εισάγει το ουράνιο «θέατρο», που είναι πολύ πιο «σεμνό» και, αντίθετα από το ανθρώπινο, πολυπληθέστατο: ὅλος ο δῆμος των αγγέλων και, επιπλέον, τα ἴδια του τα ἀδελφία, που «κάθονται εστεφάνωμένοι σαν δικαστές σε Ολυμπιακούς Αγώνες, ὄχι για να κρίνουν τα παλαίσματα, ἀλλά για να παραλάβουν τον στεφάνιτη»¹⁰⁴. Πρόκειται λοιπόν για ἕνα νικητήριο διττό στάδιο: ἐπὶ γῆς ο υποψήφιος μάρτυς και στεφάνιτης, ἐν ουρανῶ οι μαρτυρήσαντες και εστεφάνωμένοι ολυμπιακοὶ δικαστές και των αγγέλων ο δῆμος. Η ἄ λ λ η περίπτωση ἀφορᾶ τον Ἀβραάμ τη στιγμή που, κρατώντας στο ὑψωμένο του χέρι μαχαίρι, εἶναι ἑτοίμος να θυσιάσει το γιο του. Ο Χρυσόστομος τον παρομοιάζει με ἀθλητὴ που κρατᾶ στο ὑψωμένο του χέρι στεφάνι, ἐνῶ, ὄχι «κῆρυξ κάτωθεν, ἀλλ' ἄνωθεν βασιλεύς» τον αναγορεύει Ολυμπιονίκη στο «θέατρο της οἰκουμένης και στο δῆμο των αγγέλων και ἀρχαγγέλων»¹⁰⁵. Και στην περίπτωση, συνεπώς, αὐτὴ στο ἐπὶ γῆς στάδιο εὐρίσκεται ἕνας στεφάνιτης, ἐνῶ στο ἐν ουρανῶ στάδιο ο βασιλεύς αγωνοθέτης τον αναγορεύει Ολυμπιονίκη ἐνώπιον ἀνθρώπων και αγγέλων.

Στην κατηγορία του «θεάτρου αγγέλων και ἀνθρώπων» ο Χρυσόστομος διατυπώνει μια οἰκουμενικὴ θεώρηση του πνευματικοῦ ἀθλητισμοῦ: ο συμβατικὸς και ο υπερβατικὸς ἔλλογος κόσμος συναποτελοῦν μίᾳ κοινωνία ἀθλήσης και θριάμβου: «τοῦτο θεοῦ δύναμις, τοῦτο οὐρανοῦ τὸ στάδιον, τοῦτο ἀγγέλων τὸ θέατρον»¹⁰⁶.

Απὸ τα παραπάνω προκύπτει ὅτι το πλούσιο υλικὸ των Ολυμπιακῶν Αγῶνων της Αρχαιότητος λειτουργεῖ στο ἔργο του Χρυσόστομου προς δύο κατευθύνσεις: ἀφενὸς κοσμεῖ τα κείμενά του με ἕναν σημαντικό ἀριθμὸ παραστατικῶν εικόνων και τροφοδοτεῖ, ὅπως και μια σειρά ἀπὸ ἄλλα exempla, την εικονιστικὴ γλῶσσα του μεγάλου Πατέρα και ἀφετέρου ἐντάσσεται στον ἀλληγορικὸ λόγο του και αἶρε-

¹⁰³ Ομιλία 2 Εἰς τοὺς ἁγίους Μακκαβαίους, 1, PG 50,624, στ. 12-15.

¹⁰⁴ Ομιλία 2 Εἰς τοὺς ἁγίους Μακκαβαίους, 1, PG 50,624, στ. 17-24.

¹⁰⁵ Ομιλία 3 στη Β' Προς Κορινθίους Επιστολή, 5, PG 61,413, στ. 1-19. Ο κῆρυξ ἐκφωνοῦσε το ὄνομα του ἀθλητὴ και ο αγωνοθέτης τον αναγόρευε Ολυμπιονίκη, βλ. Krause 172, Regner 232, Ziehen 28.

¹⁰⁶ Ομιλία 23 στην Προς Ρωμαίους Επιστολή, 4, PG 60,614, στ. 4 εἰ.

ται στη σφαίρα του υπερβατού υπηρετώντας με τρόπο αποτελεσματικό τον ουσιαστικό στόχο του Χρυσοστόμου, που είναι η διδαχή και διαπαιδαγώγηση των αποδεκτών του. Έτσι, αν το ολυμπιακό ιδεώδες ευτύχησε να μνηθεί στην εποχή της μεγάλης ακμής του από την πένα ενός Πινδάρου, στις τελευταίες αναλαμπές του και λίγο πριν ο θεσμός αυτός εκπνεύσει του έλαχε η εξαιρετική τιμή να αποτυπωθεί λογοτεχνικά και να μετουσιωθεί -και τελικά να αναγεννηθεί πνευματικά- από την πένα ενός Χρυσοστόμου.